

jük, hogy „rászokjunk”, mert ez a hatalmas munka — úgy sejtem a mohó beleolvasások után — jó lesz. Szellemében mai, hangvételében valóban sokakhoz szól, és tudományosságában alapos. Ezek az első benyomásaim. Nem tilalmakat sorol föl, hanem szembeállításal megmutatja a jobbat, a nyelvíleg igazabbat. S nemcsak válaszol, hanem tanít is — magyarosságra, a közízlésnek megfelelőbb szórendre, alkalmas szómegválasztásra, pontosabb önkifejezésre. Hogy a mai ember minél teljesebben elmondhassa vagy megírhassa azt, amit gondol, vagy hogy minél hamarabb és minél pontosabban megérthesse azt, amit hall vagy olvas.

Nem biztos, hogy a kutató nyelvészek és a hivatásos nyelvművelők majd mindenben egyet tudnak érteni azzal, amire tanít, amire nevel a *Nyelvművelő kézikönyv*, de az már biztos, hogy mindannyian egyet-értünk abban, hogy kell nekünk ez a könyv, s hogy a mindennapi munkánkban éppúgy „társ”-unkul fogadjuk, mint a kedvtelésből végzett nyelvi búvárkodásban vagy önmagunk továbbképzésében.

A nyelv a kisebb és nagyobb közösségek kohéziója. De valójában nem a nyelvet kell művelni, mert az magában nem is létezik, de benne él a nyelvet használók beszéd- és íráskészségében és a nyelvhasználat gyakorlatában. Tehát nyelvművelésen a nyelvhasználók nyelvi képzsét és a helyesség tudatosítását értjük, azaz a nyelvművelés voltaképpen emberművelés. És éppen ez benne a szép, de ez teszi nehezzé is. A nyelvet tehát nem lehet kutatóintézetben, szűk körben szépítgetni, építgetni: az egyes embert kell kalauzolni a célszerű nyelvhasználatban. Ehhez kell a minden művelt ember számára érthető kézikönyv jobban, mint turistának a városkalauz s a térkép. Ehhez a nemes és korszerű küldetéshez kívánok a kézikönyv szerzőinek minél teljesebb sikert — ami a könyv használói számára még inkább siker lesz.

AGOSTON Mihály

REGÉNY ÁLLÓKÉPEKBŐL

Brasnyó István: *Familia*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

„Játsszuk azt, hogy a tangó újra divat” — jut eszembe a Cseh Tamás által énekelt, Bereményi Géza írta dalszöveg azzal kapcsolatban, hogy divat a nosztalgia, arra gondolva mindjárt, hogy amennyiben ez a nosztalgia valóban értékes művészi-irodalmi alkotásokban vetődik felszínre, úgy ez csakis ironikus felhanggal történhet, lényegében olyképpen, ahogy Bereményi dalában történik tehát: hangulatokat megidéző visszatekin-téssel, de semmiképp se holmi ábrándos-könnyes visszahívásával a múlt-

nak. Sokkal inkább vallató módon, számonkéréssel, mintegy a máig is ható jelenségek gyökereinek feltárásaként. Alapállástól függően különböző formában, mondjuk kristálytiszta stílusjegyek, világos, racionalis-logikus elemzések, tömör narratív próza segítségével, ahogyan azt Doctorow teszi a századelő Amerikájáról szólva *Ragtime* c. regényében, lényegében a dinamikus jelen, mindenekelőtt az erőszakjelenségek kezdetét tárva fel dinamikus eseménysorok lepergetésével számunkra.

Szemben a máig is ránk nehezedő teherrel, mozdulni nem akaró állóvíz-valóságunkkal, tespedően kisszerű, nyúl-lapulásoktól terhes múltunkkal, melyet Brasnyó István, *Família* c. regényének nevezett és jobb elnevezés híján annak is mondható könyvében, statikus eszközökkel vetít elénk, egymással látszólag nem vagy alig összefüggő, többé-kevésbé novella- vagy karcolatszerű, jobbára igen rövid fejezetek segítségével. Bizonyos értelemben a múlt milyenségének eszközmeghatározó szerepét is példázva mindjárt. Amennyiben pedig Brasnyó bonyolult, sokszor zavarosnak és nehezen szétbogozhatónak tűnő, mi tagadás, fársztónak érzett, de varázsos és lenyűgöző stílusát is indokolni vagy magyarázni kívánjuk, nem nyugodva bele a meghatározott funkció hiányába, úgy Brasnyó módszere akár egyfajta exhumálásnak is minősíthető. Olyan kihantolásnak, melynek során a földbe hatoló ásó már csak nehezen azonosítható, oszlásban lévő tetemekre bukkanhat, az elvértve viszonylag épen maradt szövetek mellett jobbára bomlástermékeket hozva napvilágra, szűrős vagy émelyítő szagú gázokat, metánt, ammóniát szabadítva rá a környékre — mintegy azt éreztetve ezzel az eljárással, hogy a múlt szükségszerűen nem maradhat meg változatlan, olyannak, amilyennek valamikor jelenként létezett, amiért is számunkra már inkább csak mint rothadási termék érzékelhető.

Némileg talán belemagyarázásnak tetszhet ez, ám mindenképpen így érezzük ezt. Legalábbis mindaddig, amíg egy bizonyos valóságközpontú szemléletből igyekszünk levezetni Brasnyó szövegének (jobban mondva szövegeinek) azt a homályosságát, sőt helyenkénti alighanem szándékolt kuszaságát, amely azonban legalább ennyire eredeztethető az író alkattából, illetve irodalmunk egy részének makacsul irracionális, világirodalmi hullámoktól is támogatott törekvéseiből, amely homályosság-zavarosság azonban nem mindennapi többrétűséget, szinte kimeríthetetlen gazdagságot is jelent. Nem utolsósorban a szövegbe épített információanyag szokatlan és mesterien leleményes kapcsolása következtében, konkrétan a Brasnyó által kedvelt és lépten-nyomon alkalmazott hasonlatosoroknak köszönhetően. Brasnyó ugyanis valamely tárgyról írva hamar hasonlattal él, s ennek ürügyén a kiindulóponttól sokszor nagyon is távolesőnek tetsző dolgokról kezd el beszélni, ezek kapcsán aztán rendszerint újabb hasonlatot bont ki, és így tovább, sokszor egész láncolatát alkotva meg a hasonlatoknak: így kapcsol össze tájleírást, hangulatképet.

külső és belső világot, fizikai és lelki történést, szociológiai vagy éppen politikai elemzést olvasztva egybe stílustörés nélkül és szinte szétválaszthatatlanul, ám nemritkán valósággal beleveszve az olvashatatlanságba, lehengerlő szóáradatával inkább szuggerálva, semmint megértetve, amit mondani kíván. Tényanyag helyett inkább atmoszférát érzékeltet tehát, időnként szinte tárgyaltanul tovagördülő roppant mondataival, amelyek ilyen formán a konkrétak is mondható információkat is nehezen felismerhető körvonalakba oldva közvetítik csak.

Információkat emlegettünk, s nem véletlenül. Brasnyó művéből ugyan is teljesen hiányzik mindaz, ami cselekménynek mondható, nem is csupán a regény egészére vonatkoztatva, hanem az egyes novellaszerű fejezeteken belül úgyszintén. Egynémely kivételtől eltekintve, amilyen például *A nyári pavilon*, ahol a Wurda úr házában lejátszódó, szüzességi vizsgálattal egybekötött családi viharról esik szó, vagy a *Proczek úr dicsősége*, amelyben az impotens címszereplő vallási mániájáról és felszavaztatásáról olvashatunk, továbbá a több írásban is előforduló Vághelyi szerkesztő jegyzeteinek egyik-másik darabja, s talán még néhányat megemlíthetnénk. A legtöbb írás azonban, Brasnyó novelláihoz hasonlóan, töredékszerű, hangulatképnek, karcolatnak minősíthető, számos esetben pedig portrévázlatnak, mely utóbbiak olyan remekbe szabott figurákat bontakoztatnak ki, amilyen a már említett Vághelyi szerkesztő, két háború közötti világunk „vidéki hírlapírójának” ez a megtestesülése, a púpos Kreisz úr, az ugyancsak több fejezetben színre lépő, elszegényedett dzsenticsaládból származó postáskisasszony, a Krúdy világot idéző „Romeo”, a ferde hajlamú Kratochwil gyáros és még sokan mások, akiket a szerző jellemformáló erejének jóvoltából „kívül-belül” megismerhetünk. Számos fejezetben, illetve azok egyes részeiben azonban nem valamelyik szereplő érzés- és gondolatvilága bontakozik ki, hanem a gondolkodó alany megnevezése nélkül egyfajta kollektív tudat, voltaképpen a két háború közötti polgárság „bolsevizmustól” rettegő, „keresztény-nemzeti” szemléletmódja. Gyakran félelmetes telitalálatszerűséggel, mélységes beleérzésről, egyben pedig ironikus-szatirikus rálátásról tanúskodóan bontakozva ki. Mint például *A gőzfürdő* című írásban:

„Azt a néhány szir-szar polgári demokratát pedig, aki nem áttal a tulajdon vére ellen ágálni, vissza kell toloncolni oda, ahonnan jött vagy küldték, ott aztán prédikáljon a halaknak meg a madaraknak, és szelídítse emberformájúra a *szociálista* zavarosság farkasát, éljen testvériségben azokkal az elfuserált félmajmokkal, akiknek a nevében eddig oly lelkesen szónokolt, itt ne képviseltesse magát semmiféle álnépi semmi-rekellő sem, a népet kérdezze, amelyik egy pofa pálinkáért bárkinek hajlandó a nyakába borulni, olyan lesz nyomban, mint a kezes bárány, színe változásán minden *kulturált ember* elszegényli magát, s átkozza az istent, hogy ezeket is embernek teremtette, kivéve talán azt az egy-két

hibbantat, aki elvakult dühében kész a vesztébe rohanni, mint valami ámokfutó, de ezt is inkább gyávaságnak kell tekinteni, mivel együgyű elméjében az önpusztítás tüze lobog, de önmaga helyett másra kényszeríti rá tulajdon elpusztításának cselekedetét. Kórság, ragály és veszettség dühöng közöttük — vélik a gőzfürdőbeli, fehér lepedős kísértetek, lécpadokon kuporogva, arannyal pótolts fogsorukat csattogtatva, gyér szőrrel benőtt bőruket törölgetve, míg odakinn végtelenül hömpölyög a napfény, levelek, ágak, lombok árnyéka fut tova a fehérre mázolt üvegablákon, mint valami mozivásznon, miközben sejtelmes hangok érkeznek a női részleg felől, akárcsak egy bünbarlangból, ide, a magukat oroszlánoknak képzelő, rongybabaként csukladozó, penészfoltoktól megzöldült bőrű, csoszogó teremtmények salétrom tarkázta odujába, ahol vad rohamokban árasztja el a levegőt a vénemberes vizeletszag, dohszag és pacsuliszag, amivel az egésztest ellensúlyozni akarják, ám ez szintén csak szándék marad, ahogy minden cselekedetük is valójában pusztaszándék, mert nincs sem eredménye, sem kudarca, valahogy elsikkad a levegőben, a fényben, anyagtalanná válik, alá búvik, végtére sohasem több, mint egy legyintés: ez pedig még pornak is kevés bármilyen kicsiny világnak is a szemébe, a »városnak«, a kerületnek, de még az utcának is — maradnak tehát a szabályok, a szokások, a *látsszat*, amelynek mindenki vak engedelmisséggel tartozik, bármennyire is más ez, mint amilyennek képzeli, mégis a *látsszat* az egyetlen valóságos érv, ebben lehet bízni, és ettől lehet várni mindent, segítséget, előmenetelt, törvényességet és biztonságot, vagyont és társadalmi státust, mivel a *látsszat* mindennek felett áll, a *látsszatnak* kell kalapot emelni és alázatosan kezét csókolni, *kegyednek*, *kiskegyednek* szólítani, a *látsszat* nevében kell rendelkezni, intézkedni, bankettozni, adakozni, szónokolni, katonákat sorozni, templomban térdelni, parolázni, vívódni és végezetül alighanem még gőzfürdőbe is eljárni, újságot olvasni, szivart szívni, késői hazatéréshez kocsi bérelni, rádiót hallgatni és hölgyekről beszélni — hadd lássa a világ, mit visel egy kitenyészített ember a kalapja alatt, a szíve fölött, a mellénye zsebében, meg egyáltalán.”

Irodalmunkban példa nélkül álló remeklésnek mondhatók az efféle, fasizmusnak szállást csináló „bornírtan öntudatos” fortyogások, amelyeknek magas ideálokat hangoztató eszmetötléke, s nemegyszer képmutató prüdsége, legfőképpen a regény színterét képező kisváros nyilvánosházát, illetve az annak falain kívül is dúló „bordélyszerelmet” megelevenítő részek tükrében lepleződik le csak igazán, éppen a szóban forgó szerelmek nagyon is földi, sőt „földalatti” jellegétől ellenpontozva. Ezek a részletek sok tekintetben a lefojtott, illetve „illegalitásba” kényszerített szexualitás közötti pszichikai összefüggést érzékeltetik, s ezért az erősen naturalista színezetű leírások alapján véve funkcionálisnak mondhatók.

Mindezt figyelembe véve akár formálisnak is tetszhet a kérdésfelte-

vés: regény-e vajon Brasnyó István regénye, megvonható-e tőle a regény „titulus” pusztán a cselekmény hiánya miatt? Annál is inkább, mivel a fentebb említett komponensek összességéként mégiscsak regényképletet kapunk. Méghozzá egészen sajátos. Brasnyó regényének cselekménytelenségéből kiindulva ugyanis az jut eszünkbe, hogy ami a hagyományos regényben látszólag mellékes, de amennyiben csakugyan komoly mondanivalót hordozó alkotásról van szó, mégiscsak fontos, mármint a környezetrajz, a légkör, a társadalomábrázolás, a politikum, a különböző szereplők jellemzése (itt jegyezzük meg, hogy a legtöbb regényben a mellékalakokat szokás úgy jellemezni, ahogyan azt Brasnyó teszi szereplőivel, úgyhogy azt is mondhatjuk, szerzőnk művének ilyenformán mellékszereplői vannak csak), itt a cselekmény elmaradása következtében, leplezetlenül előtérbe kerül, „fontossá” válik. Olyképpen élve önálló életet, hogy ezekből a regényírás története során fokozatosan amúgy is előtérbe kerülő „mellékesen fontos” vagy „fontosan mellékes” elemekből áll össze egy világ, közelmúltunk világa, ami, bármennyire tiltakozunk is ellene, sorsunkat midmáig befolyásolva, ma is tovább él bennünk. Ezért, e darabokból összeálló világ alapján mondhatjuk el Brasnyó könyvéről, hogy már olvasásakor olyan, amilyenként más „normális” regényt utólag rögzít emlékezetünk, amely megállapítást arra gondolva kockáztat meg, hogy a nem kezdő olvasó agya általában a hangulatokat, a stílusjegyeket, a figurákat, a gondolati elemeket stb. őrzi meg inkább, egyszóval a cselekményre függesztett mondanivalót a gyakran feledésbe merülő cselekmény helyett. E felől közelítve a műhöz tehát azt is megállapíthatjuk, hogy Brasnyó mutatója ezzel a cselekmény nélküli regénnyel mindenképpen sikerültnek mondható, alkalmasint kitűnőnek is. Főleg, ha a mű nyelvi értékeit is figyelembe vesszük, mindenekelőtt azt, ahogy a szerző a kor nyelvi anyagával bánik, szuverén biztonsággal, helyenként ironikusan, vagy éppen parodisztikus hatásokat kiváltva, úgyhogy mindezek a nyelvi értékek alighanem külön tanulmányt érdemelnének. Ennek híján itt most csak Krúdyra utalunk, akinek mintha még nosztalgiájából is felcsillanna valami a könyvben, s akinek nyelvi eszközei a különféle hatások között talán a leginkább kimutathatók. Sajátosan „ellenpontozva” jelenik meg azonban ez a Krúdy-szerűség, mindenekelőtt a regény erotikája kapcsán, mivel Krúdy tömény és mindig adorációval teli erotikájával szemben Brasnyóé, a rafináltan alkalmazott naturalisztikus leírások révén, sokszor az előbbinek paródiája lesz valamiképpen. Sőt illúziórombolóan lemeztelenítő is egyben. Máskor viszont éppen a mesterien alkalmazott eufemizmusok révén ér el karikírozóan demisztifikáló hatást. Kiváló példája ennek a *Még egy levél c. fejezet*, amelyben Rekettye mérnök úr „Lenkicéhez” címzett levele, mindvégig az áradozóan „gáláns” hangnem megtartása mellett, akár pornográfának minősíthető részleteket is tartalmaz, s válik éppen az így kelet-

kezett humoros hatás révén leleplezővé: „... én ezért lemondok mindennről, mi sem kell a világból, csak a szeme, csak a sikolya, az otthon-talan sóhajtozása, amikor elérem férfiúi találatomat, s magam is ernyedten bukok végül a keblére, örökös, hűvös párnámra, mely minduntalan felém döfködött.”

Merőben más dimenziót kap azonban Brasnyó könyvének cselekmény-nélkülisége, illetve a nagyobb arányokban történő szerkesztés teljes hiánya, ha azt közlő és befogadó kapcsolata, azaz az olvashatóság kérdése felől közelítjük meg. Ebben az esetben feltétlenül oda jutunk, hogy amit az ímént mint „mellékesen fontosat” emlegettünk, rendszerint a cselekmény által közvetítve jut el az olvasóhoz, oly módon, hogy azt magával ragadva szinte észrevétlenül beléje csempészi az információanyagot, s készletti, történelmi vagy egyszerűen csak régebben játszódó regények esetében, a kérdéses korszak sajátosságaival, életformájával, kultúrájával (vagy kulturátlanságával), gondolkodásmódjával megismerkedni, esetleg a benne megvillantott világ más forrásokból való behatóbb tanulmányozására is ösztönözve egyúttal. Tagadhatatlanul művészetén kívüli (vagy éppen „innen”) szempont ez, mégsem árt emlékeztetni az irodalom ilyen ismeretközvetítő szerepére sem, tekintve, hogy minden cselekménybeli fogódzó híján, valamint a szöveg áttekinthetlensége folytán, még a képzett olvasó is könnyen visszariad olvasásától, úgyhogy az információanyag valahogy megfoghatatlan marad, s lesz — tisztesség ne essék szólván — nehezen „hasznosítható”. Ilyenformán Brasnyó mindenütt megmutatkozó roppant tárgyismerete leginkább azok számára mond valamit, s váltja ki belőlük a felismerés esztétikai örömét, akik a kérdéses korszakot amúgy is ismerik már, más, mindenekelőtt korabeli irodalmi művekből. Leginkább a szöveg szürrealisztikusan gomolygó jellegéből fakadóan van ez így, ez azonban már az író mítoszteremtő törekvéseivel és irracionális szemléletével áll összefüggésben. Ezért érezzük rendkívül találónak Vajda Gábor észrevételét: „Nem kétséges, a rimbaud-i érzékek összezavarásának e sajátos változata valójában menekülés a konkrét életjelenségek megfigyelésének konkrét társadalmi kényszere elől, s ezért fogható fel a mű főmotívuma, a nyúl elsősorban önróniaként. Az időtlenség vágya mindig az időben élés nehézségeinek jele, s ha ennek következtében nincs közvetlenebb összefüggés művészet és élet között, az mindenekelőtt az utóbbinak a válságtünete. A legsúlyosabb bírálatot koráról és társadalmáról akkor mondja ki az alkotó, amennyiben háttal fordít neki. S még jó, ha a hallgatásra való jogosultságát nem vonják kétségbe. A némaság azonban nem önmagában, hanem esztétikai következményeiben problematikus. Az érzékelhető élet elutasítása s az emögött megbújó alkotói folyamat pszichofizikai állapota a befogadói beleélést még a mai esztétika többértelműségi s aktivitást igénylő szempontjainak érvényesítése mellett is lehetetlenné teszi. A könyvben szereplő

szövegek egy csoportja ezért olvashatatlan, lévén, hogy értelmén túli tudatállapotokat rögzít — noha nemritkán asszociációkat is indító nyelvi leleménnyel.” (*Üzenet*, 1980, 7—8.) Semmivel sem kevésbé figyelemre-méltó azonban az az ugyanitt található másik megállapítás sem, miszerint: „Brasnyó prózája nemritkán hol elégia, hol pedig szitkozódó boszszankodás tudat és test diszharmonijában, az ésszel irányított élet alantassága miatt a szavak és a cselekvés aránytalansága fölött.” Ebben az utóbbi idézetben ugyanis az „ésszel irányított élet alantassága” megfogalmazáson kell fennakadnunk mindenekeelőtt. Annak kapcsán, hogy azt az életet, ami Brasnyó könyvéből feltárul előttünk, mindenképpen alantasságnak kell éreznünk ugyan, aligha tekinthetjük azonban „ésszel irányítottnak”. Ellenkezőleg, úgy tetszik, inkább az ész meglétét hiányolhatjuk, bármennyire nem tévesztjük is szem elől, hogy azok a történelmi kataklizmák, melyek egyikének, méghozzá a legnagyobbnak, előszelét mindvégig ott érezzük a könyvben, gyakran támasztanak kételyeket az ész használhatóságával szemben. E kétely egyik jellegzetes művészeti vetülete éppen a szürrealizmus, s általában is a világ mitikus módon történő szemléletéhez való visszatérés(!), ez a bizonyos értelemben regresszív lépés, amely jobbára a kódös ábrázolásmódban jut kifejezésre. Nemesyszer pedig az ún. automatikus írásmódban, vagy inkább az ilyen írásmód látszatának keltésében, annak „megjátásában”, amiben, rejtett módon, az észnek is van némi szerepe.

Mint ahogy volt szerepe a *Família* megszületésében is, amely éppen ezért tekinthető, sajnos csak mikrokozmoszának vonatkozásában, olyan roppant intellektuális teljesítménynek, melynek visszhangja nem áll arányban a beléje fektetett energiával. Függetlenül attól, hogy Brasnyó István könyvét prózánk egyik kiemelkedő darabjaként üdvözölhetjük.

VARGA Zoltán

EGY „TÖRTÉNELMI ÁLOM” REGÉNYE

Brasnyó István: *Família*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

A mai regényirodalom alkotásaival kapcsolatosan leggyakrabban a műfaj problémájával kell elsősorban foglalkozni, minthogy értelmezésük csak ebből a kiindulópontból lehet releváns. Az utóbbi évek néhány jó regénye egyben műfajának teljesen egyedi, sajátos meghatározását is megadta. Brasnyó István *Famíliája* is ezek közé tartozik.

Első pillantásra a *Família* legszembeötlőbb vonása, hogy egyáltalán nincs összefüggő felszíni cselekményrétege. Hetven hosszabb-rövidebb fe-